

kozásokat vonunk be stb. , hogy a képzeletbeli utat *élményszerűvé* tessük.

Hasonlóképpen dolgozunk fel külföldi vonalakat is. A gyakorlati ismereteket ilyen feladatokkal is bővíthetjük: összeírjuk a menetrendben feltüntetett helyi vonatok jegyzékét. (Számítórán is szerepel hasonló feladat a menetrendismerettel kapcsolatban.) Utazzunk X városba! Milyen állomásokon megyünk keresztül? Rajzold le a térkép alapján a Budapestet Béccsel összekötő vasútvonalakat! Milyen medencéket és folyóvölgyeket köt össze a „Székely körvasút“? Hogyan juthatunk el az Adriára? Vagy utazzunk Budapestről tengerjáró hajóval a Fekete-tengerre, onnan tovább a Balkán-félsziget körül! Mit látunk az uton? (Nagyon tanulságos feladat!) Továbbá, melyek a Budapest-Berlin-hamburgi vasútvonal nagyobb állomásai? Milyen hosszú ez a vasútvonal? (Térkép alapján.) Milyen tájakat érintünk a Budapestről Stockholmba vezető útvonalon? Milyen közlekedési eszközöket használunk? Melyek az angol világbirodalom megerősített mérőföldkövei az Indiába vezető uton? Miért sűrűbb az Unió vasúthálózata a kontinens keleti oldalán, mint a nyugatin? Stb. stb.

A közlekedő utak ismerete s az idevonatkozó gyakorlati feladatok megoldása növelik a gyermek földrajzi látóképességét, általános áttekintését s emellett igen sok értékes földrajzi jelenségre vetnek fényt.

Udvarhelyi Károly

Az amerikai jellem- és erkölcsvizsgáló próbákról.

Az amerikai gyakorlatias gondolati beállítottság hozta magával azt, hogy náluk a *tesztmozgalom* igen nagy mértékben kifejlődött. A tesztmozgalom abból a törekvésből született meg, hogy a lelki élet egyes tényeit objektív értékekkel mérhessük meg. E törekvés a leghatározottabban az intelligencia-vizsgálatok terén jut kifejeződésre. Az intelligencia-vizsgálatok egyik kiinduló pontja az volt, hogy az iskolai minősítések területén a⁰ nevelői szubjektivitizmust minél tökéletesebben háttérbe szorítsák, amelynek leghatásosabb módja a lélektani (pszichotechnikai) próbákkal megállapított objektív értékskála alkalmazása. Felfogásukat a pszichológusok a ténnyel igazolták, hogy tudományos bizonyító ereje csak az objektív mértékeknek lehet s ez a lelki élet területén éppen a tesztek által érhető el. A tesztmozgalom

Amerikában Thorndike vezetésével az európai Binet—Simon-kísérletekkel egyidőben indult meg. Az intelligencia-skála megállapítása után a Binet—Simon-tesztek is az amerikai viszonyokhoz módosítva, teret kaptak Amerikában is. A mozgalomnak különféle alkalmasságvizsgálatok erős lökést adtak. Különösen a háborús intelligencia tesztek beválása után a teszt-módszert a lélektan egyéb területeire is átvitték, így az erkölcsiség és karakter területére is.

Az „erkölcsi tesztek“, melyek az intelligencia-tesztekből születtek meg, többféle formában ismeretesek. Már 1889-ből az intelligencia-tesztektől teljesen függetlenül találhatók egyes tesztek, melyek azonban még nem viselik magukon a rendszeres tudományos exaktság bélyegét. A legelsőök közülük még erős kapcsolatot mutatnak fel az intelligencia-tesztekkel s ezért őket mint speciális intelligencia-teszteket tekinthetjük, ilyenek pl. a különféle definíciós- és differenciáló módszerek. E tesztek az erkölcsi belátást és erkölcsi ítélest vizsgálják, valamint a különféle képtesztek és „*exempla ficta*“ (példázatok, elbeszélések) eljárásai is. *A fejlődési irányponalat az erkölcsi értékítélet vizsgálatától a konkrét cselekvések vizsgálata felé való haladásban* jelölhetjük meg. A fejlődést az a tény mozdította elő, hogy a diagnosztikus értékű tesztek mellett prognosztikus értékű tesztek szerkesztésére törekedtek. Mivel az erkölcsi ítélet és belátás vizsgálata a különböző pszichológusok szerint nem nyújt biztosítékot magára az erkölcsi *cselekvésre*, tehát nem kielégítő, — ezért iparkodtak magát a konkrét cselekvési formát és konkrét erkölcsi tulajdonságokat is megvizsgálni. Ez a cél oly módon érhető el, ha a gyermeket határozott életszituációba helyezjük, amely így a kívánt cselekvéseket váltja ki. Jelen esetben mi csak az utóbbiakkal akarunk foglalkozni, amennyiben igen sok erkölcsi cselekvést vizsgáló teszt amerikai eredetű. Valamint megemlítünk néhány kérdőíves módszert, melynek első formája az etikai vizsgálatokra alkalmazva *W. S. Monroe*-tól származik 1899-ből, aki a gyermekek szociális magatartását tette vizsgálat tárgyává. A kérdőíves módszer ma igen elterjedt, s az amerikai iskolákban is mindenütt alkalmazzák.

Azokat a tesztekét kívánjuk itt ismertetni, melyek bizonyos *konkrét erkölcsi tulajdonságokat* vizsgálnak. Erkölcsi szempontból azok a *karakter-tesztek* is idetartoznak, melyek ugyancsak a jellem általános beállítottsági irányát, az egyén elhatározó képességét, agresszivitását stb. méri s így magára az erkölcsiségre konkrét felvilágosítást nem nyújtanak ugyan, mégis az erkölcsi megítélésnél tekintetbe kell vennünk őket, mivel ezek úgy az erkölcsi ítélest, mint pedig az erkölcsi cselekvést is jellemzik. Különösen fontos a jellempróbák alkalmazása, ha a mai törekvéseket vesszük figyelembe. Ma már a

pszichológusok nem elégednek meg az egyén bizonyos számú teszttel való megvizsgálásával, melyek csak részletfelvilágosítást nyújtanak, hanem egy-egy személyt *szintetikus teszt-szériáknak* vetik alá, amely a különböző tesztek minden ágát felölelik s így egy egységes kép kialakításához vezetnek. A teljesésre való törekvés nemcsak a szoros értelemben vett erkölcsi tulajdonságokra kíván felvilágosítást kapni, hanem magáról a cselekvésről is és az őt meghatározó többi összetevőről.

Voelker pl. 10 teszttel vizsgálja a *megbízhatóságot*. 1.. A túlzott önbecsülés, mely kitűnik abból, hajlandók vagyunk-e meg nem érdemelt bizalmat elfogadni. 2. Vizsgálja a szuggesztibilitást, mely a megbízhatóságot veszélyeztetheti. 3. Majd kérdezi; megvan-e a kísérleti személyben a készség, ígéret ellenére is segítséget elfogadni. Következik: 4. idegen dolgok visszaadásában tanusított lelkiismeretesség vizsgálata, majd 5. a pénzváltásnál való csalás (pl. az illető többet kap vissza). 6. Igen jellemző az egyénre az is, vajjon hajlandó-e jelentéktelen udvariassági szolgálatért is jutalmat elfogadni. 7. Ismétlődő cselekvéseknél tanusított megbízhatóság, pl. a kísérleti személynek (ksz) egy csengőt kell meghatározott időnkint megnyomni, miközben érdekes, figyelmet lekötő történetet olvasnak fel. 8. Keresztülhúzási (Bourdon-) teszt vizsgálja a kitartást unalmas és érdekes anyag esetén. 9. A csalásra való hajlam kitűnik akkor, ha a ksz. csukott szemmel körökbe keresztet rajzol, vagy koncentrikus négyzetek között vonalat húz; mindkét esetben a feladat teljesíthetetlen, ha az illető becsületesen jár el. 10. Chalás a játéokban.

A *szuggesztibilitást* igen sokféle módszerrel kutatják, pl. *Dorney, Brown, Whippel* stb. Egyértelműleg elismerik, a szuggesztíó óriási fontosságát a mindennapi életben s ezért úgy az európai, mint az amerikai pszichológiában ez nélkülözhetetlen vizsgálati anyag.

Pressey tesztje az *érzelmi viselkedésmódot*, az *erkölcsi érzületet és a félnkséget vizsgálja*. 25 szó közül alá kell húzni azt, amelyik a legkellemetlenebb érzést váltja ki. A teszt különféle érzelmi zavarokat indukálhat. — *Woodworth* és *Mathew* tesztjei ugyancsak az *érzelmi beállítódottságot* vizsgálják.

A *határozottságot* sokféle módon vetik alá próbáknak. A határozottság felfogható, mint az elhatározás tempója s mint az ítélet véglegessége. Az elhatározás tempóját *Bridges, Filter, Gibson* vizsgálták súlyösszehasonlítás, majd vonalak hosszúságának összehasonlítása által.

Egyes kísérletezők nemcsak egyes reakcióformákra, vagy néhány elszigetelt karaktertulajdonságra szeretnének felvilágosítást kapni, hanem kísérleteikben az *összemélyiségből* indulnak ki. *Allport* rendszeres kérdőíve az összemélyiségre vonatkozóan 176 kérdést tartalmaz a következő pontokba csoporto-

sítva:

1. az egyén lelki fejlődéstörténete;
 2. intelligencia, képességek;
 3. emocionális és fizikai aktivitás;
 4. érdeklődés;
 5. munkaszokások;
 6. szabadidő felhasználása;
 7. szociális és morális szempontok a karaktermegfigyelésben;
 8. nemi és családi élet;
 9. az énhez és realitáshoz való viszony;
10. kompenzáció és énhangsúlyozás.

A kérdőíves módszerek Amerikában nagyon elterjedtek, különösen a pályaválasztási tanácsadással kapcsolatosan. Moore és Gillian „agresszivitástesztje” azt a feladatot adja a ksz.-nek, hogy erősen a kísérletvezető (kv.) szemébe nézve, aritmetikai műveleteket végezzen. E teszt az önbizalomra és akaraterőre nyújt felvilágosítást. Ugyancsak az akarati energiát vizsgálja Fernald „volometer tesztje”. A ksz.-nek lábujjhegyen kell állania, ameddig csak bír, Dorney akarati és temperamentumtesztje a grafológiai módszerekből származik. Vizsgálja a reakció tempóját és kintartást stb. A ksz.-nek két ellentétes karaktertulajdonság közül kell egyiket aláhúznia, összesen 30-at. Vagy a nevét, vagy más jól ismert kifejezést kell leírnia olyan gyorsan, ahogy csak tudja, vagy elváltoztatott kézírással. Két boríték közül kell az egyiket kiválasztania s a későbbiek folyamán ellenkező vélemények ellenében is az eredeti mellett kitartania.

Megemlíthetjük még Woodworth—Mathers tesztjét, mely az ifjúság érzelmi készségét és idegbeli-szellemi stabilitását méri.

A jó karaktertesztek kívánalmaival és ismertetőjeleivel foglalkozik Sander kiváló tanulmánya (Z. f. angew. Psychol. 1920.). Ez a tanulmány az erkölcsiség vizsgálatának még az első korszakából való, de mélyreható és elvi megállapításokban gazdag. Kisebbs jelentőségű követelmények mellett a jó karakter („érületi”) próba követelményeinek tartja a következőket: az erkölcsiségi tesztnek nem szabad a formai jogérzést, vagy a valóságos érzületet vizsgálni, de nem tárgya a megtanult erkölcsi tudás sem. Nem vizsgálhatja az erkölcsi érzület értelmi, vagy érzelmi kísérőjelenségeit. Lehetőség szerint ki kell rékesztenie a képmutatást, a szuggesztív ráhatásokat. Jó a teszt, akkor, ha valóban az erkölcsi érzületet (és cselekvést) ragadja meg (106—107. l.). Sander által felállított követelmények fedik W. Stern a tesztek minden fajtájára felállított feltételeit. Ennek értelmében jó a teszt akkor, ha szimptoma értéke abszolút, vagyis valóban és csak azt vizsgálja, amit feladatául kitűzött. E szimptoma értéknek mélyrehatónak kell lennie, tehát a vizsgált tulaj-

donságot lehetőleg gyökerében kell megragadnia — és szélesnek, vagyis a vizsgálandó tulajdonságot minél átfogóbban és minél szélesebb körben kell diagnosztizálnia. Ezek alapján tehetünk néhány kritikai észrevételt az amerikai karakter-tesztekre vonatkozólag. *Voelker* tesztje a megbízhatóságot teszi kutatás tárgyává és azt 10-féle szempontból vizsgálja. Tesztje sokoldalú, ami biztosítja a teszt széles szimptoma értékét. *Henning* szerint egyes erkölcsi tulajdonságok tárgyhoz kötöttek, pl. valaki megbízhatatlan a kártyában, de viszont pénzvisszaadásnál becsületesen jár el. Ezért van szükség egy-egy tulajdonság minél sokoldalúbb s minél különbözőbb élethelyzetbe helyezett vizsgálatára.

Pressey tesztje az erkölcsi tulajdonságok irányában való érzékenységet vizsgálja. Szimptoma értéke megbízható, amennyiben az egyént az erkölcsiség irányába való beállítódásra kényszeríti, s az erkölcsi tulajdonságok egymásközötti mérlegelése az egyénből erkölcsi érületi megnyilatkozást provokál.

Bridges, *Filter* és *Gibson* tesztjeinek szimptoma értéke nem elég széles, amennyiben az elhatározás tempóját bizonyos szűk körben vizsgálják.

A kérdőíves módszer az életközelség hiányát mutatja (t. i. nem ellenőrizhető mindig a feleletek igazsága és őszintesége). *Fernald* tesztjei is sok tényezőt nem vesznek figyelembe, melyektől az eredmények néha függenek.

Egyenkint sorra véve az itt ismertetett erkölcsi tesztek, kritikai áttekintésükből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy önmagukban nem adnak kielégítő feleletet az erkölcsiségre vonatkozólag. A pszichológusok feladata már most az, ami az intelligenciateszteknel is, hogy ne elégedjenek meg a vizsgált személy egyes erkölcsi tulajdonságának, vagy cselekedetének egy-egy teszttel való vizsgálatával, hanem az egyént testszerűekkel vizsgálják, ahol a közös eredmények egymást kiegészítve, megbízhatóbb képet adnak.

Ismeretes, hogy a *jellemtesztekhez s erkölcsi tesztekhez nagy kétélyek tapadnak*. Egyes pszichológusok ezt azzal magyarázzák (*Klages*, *Baumgarten*), hogy a karaktertulajdonságok nincsenek kellőképpen definiálva, s egyértelműleg objektíven megállapítva s így nem tudjuk meghatározni, hogy valójában mit mérünk. Mások szerint pedig az erkölcsiségi próbák bizonytalanságának főoka abban rejlik, hogy rendkívül nehéz ilyen tesztek szerkesztene, nem pedig az a tény, mintha a tesztek fontossága a pszichológusok figyelmét elkerülte volna (*Claparède*: *Comment diagnostiquer des aptitudes des écoliers*. Páris, 1925. 285. l.). Egyik nehézség pl. az, hogy míg az értelmességi vagy alkalmasságpróbáknál a ksz. tudja, hogy mi a feladata, a karakterteszteknel ellenben nem szabad tudnia, miről is van szó, míg erkölcsi tulajdonságát vizsgálják. Ugyanezek a ne-

hézségek állanak lenni a karakterteszteknél is. További nehéz probléma az is, mily lényeges erkölcsi sajátosságok mutatkoznak a gyermek fejlődése során? Meg kellene állapítanunk azokat az erkölcsi követelményeket, melyek az erkölcsi fejlődés tartalmát alkotják, azután pedig megkeresni azokat a lelki komponenseket, melyekkel megmagyarázzák az egyén erkölcsi viselkedésformáját s amelyeknek kölcsönhatása eredményezi az erkölcsi fejlődést.

A karakterológiának ma az az egyik feladata, hogy az egyes karaktervonásokat pontosan izolálja s meghatározza; ezáltal a tulajdonságok a kísérletek számára is megközelíthetőkké válnak. A karaktervonások függenek a szociális környezettől, majd minden fejlődési kornak is megvan a maga speciális karaktere, ami szintén azt bizonyítja, hogy e karaktervonások többféle összetevőtől függenek. Mindézek a körülmények szükségessé teszik azt, hogy a módszerek *változatosak* és *sokoldalúak* legyenek. Az egyes karaktervonások is a különböző szituációknak megfelelően, különféleképpen nyilvánulhatnak. Ez teszi lehetővé azt, hogy egy-egy jellemvonást többféle teszttel lehet, sőt kell megvizsgálnunk. A karaktertulajdonságok nagy száma a tesztek nagy variációját teszi szükségessé. Voltaképpen minden egyes karaktertulajdonság egy-egy speciális karaktertesztet kívánna. Ennek a munkának elvégzése azonban csak a jövő feladata lehet. Ma a kísérleti karakterológia még gyermekcipőben jár. Bár a cselekvést vizsgáló tesztek lényeges haladást jelentenek, az erkölcsiség exakt, vizsgálata terén, mégis tőlük biztos és tökéletes eredményt ez idő szerint nem várhatunk. Ma meg kell elégednünk azzal, hogy felismertük fontosságukat és látjuk az utat, melyen az idetartozó kutatásoknak haladniuk kell.

A gyakorlati karakterológiának igen sok nehézséggel kell még megküzdenie. E nehézségek leküzdése csak az elméleti és gyakorlati karakterológia összeműködésével lehetséges. A gyakorlati karakterológiának állandóan szem előtt kell tartania az elméleti szempontokat, így pl. a *személyiség egészenek elvét*, melynek értelmében mindenegy cselekvés az *összemélyiség* megnyilvánulása s egészen más forrásokból származhatik akkor, ha izoláltan próbáljuk előállítani. Ez különösen a karaktervizsgálatoknál tűnik ki. A kv. akaratspszichéje befolyásolhatja a ksz.-t, tehát pl. jó eredményről gyenge akarakterőre is lehet következtetni! Vagy pl. a gyakorlati képességvizsgálatoknál nagy szerepe van a verseny szellemének, ez okozza, hogy a teljesítmények általában jók, bár abból, ha valaki szorgalmas és kitartó a vizsgálatoknál, nem következik, hogy más szituációban is hasonló viselkedésmódot tanusít. Egészen más a helyzet, ha izoláltan vizsgálunk. Sokszor előfordul, hogy belátó és diszciplínált egyének belsejükben amorálisak, de kerülnek a konfliktusokat s vigyáznak, hogy társadalmi pozíciójukat el ne ve-

szítsék, vagy a kísérlet kedvező eredményre vezessen. Ezért nem elégséges, ha a ksz.-t egyes tesztekkel vizsgálják, hanem minél többel kell azt átvilágítani, melyek minden egyes alkalomkor az egész embert vizsgálják és pedig minél több oldalról. Az ilyen vizsgálatok így nemcsak diagnosztizálást engednek meg, hanem bizonyos prognosztikus értékük is van. A különböző eredmények pedig nem egymás mellé állított elemeket alkotnak, hanem az összemélyiség-képét, ahol az eredmények szoros összefüggésben állanak egymással.

A személyi mélység elve is elővigyázatosságot követel. Pl. még maguk az akarati megnyilvánulások is, mint gondosság, kitartás, szorgalom nem mutatkoznak mindig a legtisztább formában akkor, amikor a kv. előidézi őket. Ha a kv. célja és a ksz. szándéka egybeesnek, akkor könnyen megtévesztő eredményekhez juthatunk. A tulajdonképpeni célnak egy látszólagos kívánalomban elrejtve kell lennie. Ebben szellemben készültek Henning kétszemélyes műszerei, amelyeknél sokszor a „jó” teljesítmények jelentik a kedvezőtlen eredményt. A karaktervizsgálatokra tehát éppen azok a tesztek a legalkalmasabbak, melyek a teljesítménypróbákba vannak beágyazva; mint éppen az amerikai tesztek egy része is.

Azonban igazi életközeli szituációt Henning két, vagy többszemélyes műszereinél találunk, melyek nem a „személy és tárgy”, hanem a személy és személy” jegyében készültek és amelyek mindig egy személynek egy másikkal szemben való viselkedését teszik próbára (pl. uralkodni vágyás, zsarnokság, alávetettség, gyengeség, engedékenység, önállótlanúság stb.).

*

A karaktertesztekről jól áttekinthető képet adnak s a kérdés további tanulmányozására ajánlhatók a következő munkák:

M. Ekenberg: Zur Frage der Charaktertests und ihrer Methodik. Z. f. ang. Ps. Bd. 34. (1930). (494—512).

H. Sander: Die experimentelle Gesinnungsprüfung, ihre Aufgaben und ihre Methodik. Z. f. ang. Ps. Bd. 17. (1920). 59-190.

E. Kolb: Die sittliche Entwicklung des Heranwachsenden im Lichte der exakten Forschung. Pädagogische Monographien Bd. XX. München, 1922.

A. Kronfeld: Lehrbuch der Charakterkunde. Berlin, 1932.

H. Henning: Ziele und Möglichkeiten der experimentellen Charakterprüfung. Jahrbuch der Charakterologie. Hg. v. E. Utitz. Bd. VI. (1929). 213—273.

Claparède: Comment diagnostiquer des aptitudes des écoliers? Paris, 1925.

Békésy Gizella dr.